

EL SENTIT CLAR DE LA VERITAT I DE LA REALTAT DE L'ENIGMA

Lluís Papiol Molné

Constanci I, Clor (*Aurelius Valerius Constantius*) va morir a l'any 306 dC. Emperador romà des de l'any 305-306, i la seva muller Helena, que va néixer a l'any 255 i va morir a l'any 326. Emperadriu romana, es va convertir al cristianisme i va fer construir algunes esglésies, a Constantinoble, Roma i Terra Santa. La tradició la identifica com a santa, autora de la troballa de l'autèntica creu. Constanci i Helena van tenir dos fills, Constantí i Constància.

Constanci I Clor i Helena vivien a Naissa, a Dardania (avui Sèrbia). Aquest matrimoni imperial, a l'any 280 van tenir un fill a qui van posar de nom *Flavius Valerius Aurelius Claudius Constantinus*, que més endavant es va dir Constantí I el Gran, que va morir a Nicomèdia l'any 337. Fou emperador romà de l'any 312 al 337, escollit Cèsar a l'any 306 i nomenat emperador per Galeri Valeri Maximí Caius, i quan a l'any 305 es va encarregar del govern en unió del seu pare Constanci Clor.

Constantí I el Gran va tenir com a fills a Grisp de la seva primera esposa Minerva, però en arribar al tron, es va casar amb Faustina, filla de Maximilià Hèrcules. L'emperadriu Faustina li va donar a Constantí, Constanci i Constant.

El fill petit de l'emperador Constantí I el Gran, Constant, va néixer l'any 320 i fou emperador des de l'any 337 fins al 350. Va compartir el poder mitjançant un pacte amb els seus germans Constanci i Constantí. Aquest últim va intentar aprofitar-se de la joventut i inexperiència de Constant i va envair Itàlia l'any 340. No obstant, Constant va vèncer i va matar el seu germà Constantí a Aquilea i, d'aquesta manera, Constant es va convertir en l'únic amo d'occident, el que va suposar-li fer-se amb Britània, les Gàl·lies i Hispània.

Al seu germà Constanci li va correspondre la Tràcia i l'orient amb la ciutat imperial de Constantinoble. Després de combatre en nombroses guerres i, sobretot de marxar a combatre al rebel Magnenci, va lliurar el govern d'Orient a Gal amb el títol de Cèsar; però com que Gal tenia un caràcter negatiu i cruel i van ser tants els conflictes que va provocar que Constanci a través d'enganys el va atraure a la cort i un cop al seu poder el va fer presoner i el va enviar a Pola d'Ístria on el va fer matar l'any 345.

Constant, després de la mort del seu germà Constantí, va conduir una campanya victoriosa contra el regne franc entre els anys 341 i 342. Constant va visitar la Gran Bretanya en els primers mesos de l'any 343 però la rapidesa del viatge, juntament amb el fet que creués el canal de la Mànega durant els mesos perillosos de l'hivern fan suposar va ser en resposta a una emergència militar per tal de rebutjar un atac dels pictes o els escots.

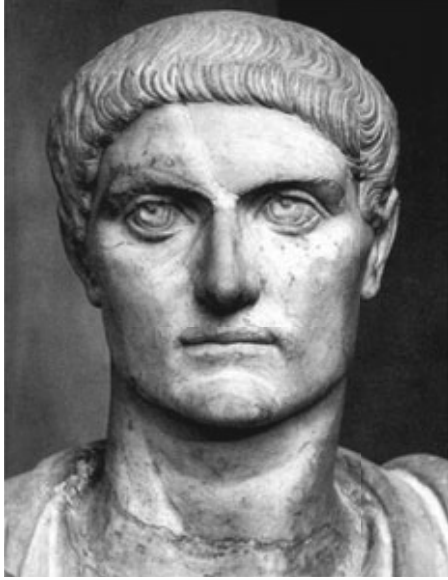
La major part dels membres de la dinastia de Constantí van estar interessats d'alguna manera en la religió. Constant va promulgar a l'any 341 un decret que prohibia sacrificar pagans. En el conflicte entre els cristians ortodoxos i els arrians, Constant va donar suport als primers mentre el seu germà Constanci va donar suport als darrers. Constant fins i tot va cridar al concili de Sàrdica a l'ortodox Atanasai d'Alexandria i a l'arrià Pau de Constantinoble.

A l'any 350, el general Magnenci es va proclamar emperador i s'havia rebel·lat a Augustodurum (Autum), al costat de la frontera amb del Rin i que les legions s'havien unit a la revolta. Constant va estar mancat de qualsevol ajuda més enllà del seu propi cercle i va ser forçat a fugir per salvar la vida. Després d'aquest esdeveniment, Constant va fugir cap a la Gàl·lia per a establir-se a la Tarraconense però, malgrat això, la cavalleria i els partidaris de Magnenci el van trobar i el van arraconar a Elna, al peu dels Pirineus i el van matar el dia 18 de gener de l'any 350.

Els seus amics i escorta, quan van veure que Constant havia mort, de seguida van ocultar el seu cos en un carruatge i van buscar el lloc més idoni per a enterrar el cadàver, tal com corresponia a un emperador. Pensaren emportar-se'l seguint el viatge cap a la ciutat Imperial de Tàrraco, ja que es trobava bastant a prop del lloc de la mort. Hem de tenir en compte que es tractava d'un emperador però que no podien retrocedir fins a Roma perquè el perill per al conjunt dels amics, escorta i guàrdia era imminent.

Constanci Clor i la seva esposa Helena

Constantí I el Gran i la seva esposa Faustina

Constantí II i Constanci II

Constant i Magnenci.

A cinc quilòmetres de la ciutat emmurallada de Tàrraco es troba Centcelles.

La vil·la romana de Centcelles entre els segles II i III d.C. és quan té més activitat de concentració i menys d'agrícoles ja que només es van trobar a les últimes excavacions arqueològiques alguns doliums que servien per dipositar vi, blat i oli.

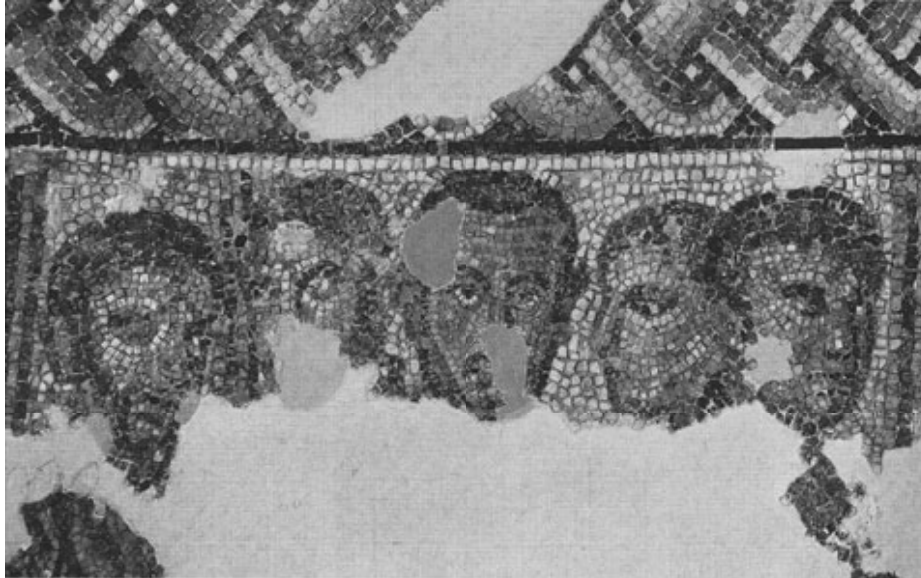
Constantí I el Gran era un emperador d'acció, un home conscient que són molts els consells i idees que rep un emperador. Durant la primera part dels seu mandat el paganisme ja havia perdut l'empenta necessària per poder sobreviure; el que floria en aquesta època del segle IV era un exaltat cristianisme. Per totes bandes de l'Imperi Romà es van començar a construir esglésies cristianes i també algunes vegades el resultat podia ser molt perillós i, com no podia ser menys, ja trobem que un curt espai de temps passat, molts devots creients de la nova i veritable religió eren executats si no canviaven les seves opinions i accions referents a la religió del paganisme que encara en aquesta època era la religió oficial de l'Imperi romà. Un d'aquests esdeveniments el trobem a la Tàrraco Imperial i, concretament, en un document venerable que ens permet apropar-nos al testimoniatge dels sants màrtirs Fructuós, bisbe, i Auguri i Eulogi, diaques, que el dia 21 de gener de l'any 259 van donar testimoni del cristianisme entregant les seves vides a l'amfiteatre romà de Tàrraco.

Passat algun temps, després de la mort d'aquests tres màrtirs, sigui pel be de les autoritats eclesiàstiques o per algun poderós comerciant molt ric que assistia al govern de Tàrraco, es construeix en els terrenys de la vil·la romana de Centcelles una quinta de descans, amb les seves corresponents termes amb *caldarium* i *frigidarius* i,

Termes de Centelles

en mig d'aquesta nova vil·la van construir la residència senyorial o palau, conjuntament amb una sala quadrilobulada i la sala principal cilíndrica amb quatre nínxols i acabament amb una gran cúpula. La cúpula està revestida amb tessel·les de mosaic, igual que les quatre voltes dels nínxols. El mosaic representa una cacera de cérvols, a la part central i mirant cap a la porta d'entrada del monument s'ha representat el Domini en mig d'un grup d'amics. També es qüestiona que aquest personatge central podria ser el general Asterius rodejat dels seus nobles. La segona franja representa escenes bíbliques de l'Antic i el Nou Testament, separats amb columnes i formant quadres. A la tercera franja hi trobem les quatre estacions de l'any, que segueixen la mateixa direcció vertical que els quatre nínxols, i també, entre les quatre estacions hi

Caçadors en repòs

trobem els quatre quadres més representatius i d'una gran dignitat amb un personatge central assegut en una càtedra i sempre rodejat d'amics i servents; aquestes quatre escenes es corresponen als quatre punts cardinals. S'acaba la volta de la cúpula amb la representació del cel amb uns àngels. Per sota del mosaic s'aprecia que hi havia una cornisa de separació i l'estucat seguia després cap avall amb pintures al fresc que encara ens permeten veure la representació de dos antílops a la part Est. Just al costat de la finestra que dona cap al Nord s'hi veu una gran vil·la representada amb cases esglaonades, i al costat Oest per sobre de l'entrada a la sala quadrilobulada s'hi ha representat el cap d'una dona de gran bellesa.

A l'any 1858 es van efectuar unes excavacions arqueològiques a les ruïnes de Centcelles i va aparèixer una làpida dedicada al Sevir Augustalis Falvius Musaeus, que en l'actualitat es troba al Museu Arqueològic de Tarragona. Aquest patrici romà podria haver estat l'impulsor i constructor de la vil·la i del monument del segle IV? D'altra banda, que havia de fer aquesta interessant làpida amb la seva epigrafia a Centcelles.

VAN ARRIBAR A TÀRRACO

Mentre tant, seguint la comitiva que viatja acompanyant el cadàver embolicat de l'emperador assassinat Constant, arriba a Tàrraco (350) i guarden i protegeixen el seu cos en un sarcòfag i quan de seguida es forma una comissió per buscar el lloc més idoni per enterrar el cos de la víctima imperial ràpidament pensen en Centcelles.

Centelles i Constantí, vista des del riu Francolí (1960)

Els governants civils i militars, juntament amb les autoritats eclesiàstiques troben molt encertat el lloc per enterrar-lo; d'aquesta manera podrien haver exaltat els criteris cristians de l'Antic i Nou Testament que van defensar els seus tres màrtirs, i que en aquest moment ja es trobaven representats en les escenes bíbliques als mosaics de la cúpula. Però la vil·la romana del segle IV de Centelles, a banda de les estances al costat Oest que contenen la zona de les termes, en aquestes dates encara es troba en obres, solament té acabat l'edifici circular amb cúpula, i completades totes les escenes de les diferents representacions amb els mosaics; la cornisa reparadora, els estucs dibuixats al fresc i també acabades amb mosaic les quatre voltes dels nínxols. A la sala quadri-lobulada i a la sala amb absis hi falta per completar part de la construcció de l'obra.

Era molt precís enterrar el cos de Constant i el més encertat va ser construir una cripta en el subsòl de la sala circular, a sota de la cúpula i d'aquesta manera el

Monument de Centelles, costat nord

Cripta sota la sala de la cúpula reformada per a fermentar la verema.

Subcripta

sarcòfag que guardava el cos del fill petit de l'emperador Constantí I el Gran, Constant I, quedava dins de la càmera de la cripta i, al mateix temps quedava protegit, espiritualment per les fabuloses representacions de les escenes cristianes al monument, que es corresponien amb l'Antic i el Nou Testament. O potser aquesta cripta no va servir per a una estança mortuòria. Es qüestiona que aquesta càmera es on es guardaven els tresors de l'exèrcit, els diners per pagar a les tropes, les banderes de les legions i altres símbols de culte (al final de l'article en parlarem).

L'auge del cristianisme

Durant els segles II i III es van produir grans canvis religiosos a l'Imperi. Es van adoptar noves formes de culte de la cultura grecooriental. A l'Egipte, el culte a Isis i Serapis va assolir una gran prominència, desplaçant al dels antics déus egipcis, dels quals només va perviure el culte a Osiris; a Judea va sorgir el Cristianisme, inicialment com una secta jueva, posteriorment com una religió diferenciada; a Síria i Mesopotàmia es van adoptar diverses formes de gnosticisme i, més endavant, el mitraisme i el maniqueisme.

La prevalença d'aquests cultes s'ha vinculat amb la crisi del segle III. El desordre i la inseguretat de l'època hauria provocat la retirada cap a una vida interior. A més, el fracàs de la religió oficial, molt lligada al molt desprestigiat govern de l'Imperi i incapaç de solucionar els problemes del poble, va provocar que moltes persones decidiren canviar a unes religions que prometien una millor vida ultraterrena.

Tot i que inicialment es va mantenir com un culte molt minoritari durant els segles II i III el cristianisme, amb un missatge nou en el panorama religiós de l'Imperi, fou

Les catacumbes de Roma

guanyant adeptes, sobretot a les províncies orientals de l'Imperi, a l'Àfrica i en algunes zones occidentals costeres Mediterrànies, en general, en ciutats on la presència jueva era a la vegada important.

Les persecucions al cristianisme

A causa de les persecucions, en dies assenyalats es reunien els cristians a les catacumbes per a la celebració dels seus rituals. No podien fer-ho als llocs de costum sense exposar-se a caure en mas dels seus perseguidors.

Aquesta idea se li va ocórrer a la noble Lucila, que ho va comunicar a l'apòstol Pere i aquest la va aprovar amb entusiasme. Les reunions s'havien de celebrar al cementiri que hi havia sota la Via Ostiense i l'immens camp de la qual era propietat de Commodila.

Durant el dia, els cristians estaven a les seves cases o amb les seves ocupacions, sense que ningú no es fixés en ells; però certs dies se li anunciava l'hora i el lloc en què podien reunir-se per escoltar a Pere o als altres i complir els rituals cristians.

Amb el nom de "catacumbes" es coneixen pròpiament les galeries o cementiris soterranis, excavats pels primers cristians que allí es reunien per a celebrar les seves cerimònies a la vegada que per enterrar els seus morts.

El terreny de Roma està format de taba, una roca blanca d'origen volcànic, de peperí de putzolana, excel·lent per a les construccions sota l'aigua i del travertino produït pels sediments del Teverone.

A l'excavar aquests materials, especialment al costat de la porta Esquilina, arribaren a formar-se grutes profundes i vastíssimes, amb espirals de carrers i alguna vegada diversos pisos. Obligats els cristians a excavar-les, van adquirir una gran pràctica en això; o, en veure's en la necessitat de buscar un refugi per escapar a la possibilitat de ser arrestats per soldats imperials.

Del segle I són les primeres catacumbes cristianes de Roma; d'aquell temps en què es deixava sentir en aquesta ciutat la influència directa de la fe pels apòstols Pere i Pau. Els cristians van contar des dels primers moments amb individus de l'aristocràcia romana com a adherits, destacant entre ells els membres de les famílies dels Pomponi, els Cecili, els Corneli, els Acili Glabrió; la família imperial *gens flavia* honorà a la comunitat cristiana amb l'adhesió de diversos dels seus membres. Aquests rics patricis cedien les seves cases com a llocs de reunió per al culte dels primers cristians, originant així les primeres esglésies o *tituli*.

Per a entrar a les catacumbes s'havia de baixar unes escales fetes a la taba fins a arribar a una galeria d'uns 2 metres d'ample per 4 d'alçada, situada a una profunditat de 10 a 15 metres. Un cop s'excavava la primera galeria al nivell del pis, naixien d'aquell punt les galeries principals partint ramificacions laterals que tallaven en gran nombre a uns altres corredors i arribant a formar una complicada i verdadera xarxa. A la dreta o a l'esquerra de les galeries s'excavaven forats horitzontals on s'enterrava els cadàvers. Aquests nínxols (*locus* o *póculus*), estaven disposats en files superposades i contenien un o dos cossos (*bisomus*) o tres (*trisomus*), i eren embolicats amb les seves vestidures.

Les cambres sepulcralcs o nínxols es tancaven amb lloses de marbre o bé amb totxos superposats i ciment, més econòmic que el marbre i de gran durada. Sobre la llosa s'inscrivien el nom del difunt i la data de la sepultura. A l'interior de les catacumbes s'hi trobava l'*atrium* amb uns grans bancs en marbre, el *triclinium*, per a celebrar els àpats, l'habitatge del guarda i les fonts per a les ablacions.

De tant en quant, uns pilars amples de paleta s'aixecaven fins a la volta de les galeries, que era lleugerament cimbrada i estava sostinguda per contraforts amb la finalitat que hi penetrés l'aire i la llum en les catacumbes, s'hi practicaven forats o solcs, generalment situats en la cruïlla de les galeries, que s'obrien en les voltes, eliminant també la foscor interior amb llànties d'oli.

Per això, en tant pels carrers de Roma augmentaven les persecucions i els cristians eren detinguts o llençats com a carn per a les feres, en el silenci de les catacumbes els grups de fidels es reunien d'amagat per professar el seu culte. Allí eren batejats, rebien l'Eucaristia i els diaques ensenyaven la doctrina cristiana i els seus himnes religiosos.

Sens dubte les catacumbes són les primeres manifestacions de l'art cristià. Així, per exemple, sobre les parets els primers seguidors de Crist, a més de les inscripcions fúnebres, van pintar nombrosos frescos i van gravar els símbols de la seva religió, tals com el pa, el peix, la creu, el colom, el pastor que porta l'ovella, l'àncora, Sant Pere amb el gall, la nau, la vinya. En una galeria de les catacumbes de Priscila, que dona a la Via Salaria, hi ha la representació més antiga de la Mare de Déu amb el Nen, ja que es remunta a la primera meitat del segle II.

Les persecucions del cristianisme no s'han d'entendre com una caça de cristians, en les quals els romans es dedicaven a exterminar i assassinar a tots els cristians

que trobaven sinó com una il·legalització de les pràctiques cristianes que, encara que de vegades podien derivar en execucions sumàries, en general es corresponien més aviat amb una marginació del culte cristià i la incòmoda obligació d'haver d'adorar al déu cristià en secret. Va ocórrer que, com en moltes èpoques de crisi, durant els segles II i III es van donar situacions en les que s'acusava a un grup minoritari de totes les desgràcies, en aquest cas eren els cristians. Aliens al culte imperial i a la vida religiosa quotidiana de l'Imperi, es deia d'ells que eren els qui arruïnaven les relacions entre els homes i les divinitats, que pertorbaven la pau dels deus, provocaven la retirada del seu favor i les conseqüents desgràcies.

Encara que existeixen antecedents previs, com quan Neró els va acusar de l'incendi fortuït de Roma, la tradició de l'Església Catòlica xifra el començament de la persecució dels cristians durant el principat de l'emperador Deci. En aquell moment, el cristianisme era una religió bastant prominent i prou diferent, com per ser considerada la causa de tots els mals. Segons sembla, durant el principat de Deci es va viure una sèrie de crisis militars, després de les primeres invasions godes i, per això, Deci es va veure en la necessitat de reafirmar la tradicional lleialtat de l'Imperi romà cap als seus déus i va exigir que tots els habitants de l'imperi els mostressin submissió. Els cristians, si s'hi negaven, podien en algunes ocasions ser ajusticiats. Molt s'ha escrit sobre Deci que va ordenar directament anar en contra del cristianisme o, si pel contrari, aquests van ser víctimes d'una política menys específica i més general. Sigui com sigui, sembla segur que no es van produir tantes víctimes com les fonts cristianes asseguren. A la mort de Deci, les persecucions van cessar, encara que durant un breu període de principat de Valeri (fins que fou capturat pels perses a l'any 260), sembla que es van reanudar, coincidint novament amb la necessitat de reafirmar el culte imperial.

La principal persecució que van patir els cristians, no obstant, fou la persecució durant el domini de Dioclecià. En aquest cas, sí que és segur que es tractava d'una política completament oposada al cristianisme. Tot i que durant el seu regnat la situació político-militar no era crítica, la necessitat de reunificar l'afeblida religió romana i el desig de Dioclecià de restaurar la dignitat del culte imperial i tradicional, van xocar amb els cada cop més nombrosos cristians, que en oposar-se a les pretensions imperials foren declarats enemics del sol imperial. Una explicació més tradicional, possiblement falsa, diu, per alguna raó, que Galeri odiava el cristianisme i que va aconseguir imposar la seva actitud al vell i debilitat Dioclecià.

La persecució general fou motivada pel fracàs d'un sacrifici a Nicomèdia: els arúspices foren incapaços de trobar el fetge de varis animals sacrificats, un molt mal auguri del qual van culpar, sembla ser, a un funcionari imperial allí present, que va ser vist fent-se el senyal de la creu per no ser contaminat pels rituals.

El primer edicte de persecució es va dictar l'any 303. Ordenava la clausura de les esglésies i l'entrega de les escriptures; després va seguir amb una ordre contra el clergat cristià perquè realitzés sacrificis als déus tradicionals. Fins al moment només s'hi veien, doncs, afectades les autoritats eclesiàstiques, però un altre edicte va estendre l'obligació de realitzar sacrificis a tots els membres de la comunitat cristiana.

En abdicar Dioclecià, la persecució va continuar amb Galeri, però va cedir en les regions dominades per Constantí I, Gàl·lia i Britània, on hi havia molt pocs cristians i els dominats per Magenci, Itàlia i Àfrica, on no era especialment necessari recórrer a persecucions per fiançar el poder imperial.

Cap a finals del regnat de Galeri la persecució havia perdut força: es va descobrir que en prohibir resar al seu Déu, tampoc no resaven als déus pagans, per la qual cosa, el fracàs de la mesura era patent. Per això, es va restablir la llibertat de culte i es va convidar els cristians a resar al seu Déu per la salvació de la seva ànima i de l'Imperi. En morir Galeri, el va succeir el seu fill Maximí, el qual va reanudar la persecució. Es diu que aquest emperador va rebre les delegacions de les ciutats que demanaven la continuació de les persecucions als cristians i que per aquesta raó les va reanudar. En l'origen de tot això s'hi pot trobar el desig de confiscar els béns en mans cristianes. En morir Maximí, el va succeir Licini el qual va visitar la política referent al cristianisme. L'any 313, Constantí I i Licini van emetre l'Edicte de Milà, una declaració de llibertat de culte que va restituir tots els béns confiscats als temples cristians. Per al moment en el qual es va promulgar l'edicte, s'estima que uns 7 milions dels 50 que composaven l'Imperi professaven el cristianisme. Aquest va ser el primer pas de la pau amb l'Església i per a la conversió de l'Imperi romà al cristianisme.

Les persecucions als cristians han estat tradicionalment tenyides d'un aspecte molt parcial, a favor dels cristians, ja que va ser els cristians els qui van escriure tota la història posterior. La imatge popular les ha vist, doncs, com una sèrie de matances de cristians, en les quals, si ens atenem a les xifres que ofereixen les fonts cristianes, podria donar-se el cas que haguessin mort dos imperis romans, cal dir que, sense cap mena de dubte, totes les xifres de màrtirs i víctimes donades pels historiadors cristians posteriors són fruit de la més interessada exageració: algunes xifres de víctimes fins i tot superen la població real estimada de l'Imperi. Historiadors més seriosos, com Edward Gibbon, van suggerir, de fet, que les persecucions posteriors, entre les diverses sectes cristianes, o les campanyes militars de Carles V, produïren més víctimes que les portades a terme pel poder central, una postura en la línia del famós comentari de Julià l'Apòstata, que venia a dir que ell no perseguia els cristians ja que aquests eren prou eficaços com per perseguir-se els uns als altres. A més, es considera que les persecucions cristianes no van tenir al moment, per al govern i per al poble en general, el relleu que la historiografia posterior, en mans de cristians, els havia donat: es parla d'episodis de persecució esporàdica poc sistemàtics i molt ineficaços, amb contades víctimes, més semblants a un "pogrom" (aixecament popular), on els cristians eren usats com caps de turc dels mals públics que afligien l'Imperi.

L'any 305 Constantí I el Gran, que encara residia a Orient, va obtenir de Galeri permís per unir-se al seu pare Constanci I a Britània, el qual, l'any següent, va morir a Eburac, l'actual York. Constantí fou proclamat August per l'exèrcit, encara que inicialment només reclamà de Galeri el títol de Cèsar. Constantí s'embarcà immediatament en una sèrie de violentes guerres civils que l'any 324 el convertiren en l'únic governant de l'Imperi romà d'Occident.

A Orient, mentre tant, l'emperador Galeri havia mort i el seu successor, Licini, compartia el tron amb l'emperador Maximí. Constantí i Licini s'entrevistaren a Milà i, a més de promulgar l'edicte de Milà, més important encara, acordaren la pau entre Orient i Occident, que les accions de Constantí havien trencat. Poc després, Licini, que, d'aquesta manera, es convertí en enemic de Maximí, el va derrotar a la batalla de Bizanci i es convertí en cap suprem d'Orient. La pau durà fins l'any 316, quan

Constantí s'apoderà dels Balcans, territori que pertanyia a Licini. L'any 324 Constantí es dirigí contra Licini i el va vèncer a Adrianòpolis i a Cisòpolis, i des de llavors fou l'únic amo de l'Imperi Romà i nomenà com a cèsars als seus fills Constantí, Constanci i Constant.

CONSTANTÍ I EL CRISTIANISME

L'ascens de Constantí va estar molt unit a la transformació religiosa cap al cristianisme. La conversió al cristianisme per part de Constantí es pot explicar en quatre fases, que pertanyen més al camp de la llegenda que al de la realitat.

Després del suïcidi de l'emperador Maximià l'any 310, un pelegrí gal va anunciar que l'emperador havia tingut una visió d'Apol·lo en un santuari de la Gàl·lia. En aparèixer aquesta notícia en el mateix discurs inventat que Constantí tenia un parentiu amb l'emperador Claudi II el Gòtic (dit així per la seva victòria amb els gots, no perquè fos un got), la visió es va poder considerar una doble pretensió: la del suport diví i la de la legitimació del seu poder, una cosa que necessitava.

La segona fase s'explica quan Constantí recordava com havia presenciada la visió d'una creu cristiana amb la frase "amb aquesta venceràs" i la nit següents, diuen que havia tingut un somni en el qual Crist explicava la visió.

La tercera fase s'explica amb un altre somni que va tenir Constantí la tarda abans de la batalla del pont Milvi. S'ordenà pintar els escuts de les seves tropes amb el monograma cristià (☩) i entrar en batalla armat amb aquest signe. Així ho va fer i va guanyar a l'usurpador Magenci.

La quarta fase de la conversió està formada per diverses cartes i en inscripcions amb monuments en les quals demostra que havia obtingut les seves victòries gràcies a la voluntat de l'únic Déu veritable.

El canvi religiós s'aprofundí en la part oriental de l'Imperi, sobretot a la ciutat de Constantinoble, fundada per Constantí. L'emperador va visitar Romà l'any 315 i el 326; en aquesta última ocasió Constantí va ofendre al Senat i la població romana en negar-se a assistir a un sacrifici al Capitoli. La ruptura amb l'antiga ciutat fou seguida per la deliberada promoció de la nova Constantinoble, traslladant el centre de la gravetat de l'Imperi cap a Orient, molt més ric i estable.

El famós edicte de Milà, de l'any 313, proclamà la llibertat de culte i va permetre als cristians la visibilitat pública que no havien tingut fins aleshores. Constantí, no obstant, no es convertí al cristianisme ni tampoc no va imposar per llei aquesta religió. Es diu, de fet, que per tal d'evitar que els seus nombrosos crims el condemnessin a l'infern, es pensava que convertint-se al llit de mort al bateig netejaria els seus pecats i garantiria la salvació de la seva ànima: sembla que fou batejat per l'arrià Eusebi de Nicomèdia al llit de mort, una cosa que imitarien els seus successors.

No obstant, durant l'època de Constantí i durant tot el segle IV, la cort imperial va donar un impuls decisiu al procés de cristianització de l'Imperi. En una època de profunda crisi social i institucional, el cristià fou vist com un element capaç de reunificar les societats de l'Imperi, a la vegada que, de facto, d'element de control i repressió dels elements socialment subversius. En aquest sentit, es va fer necessari unificar la doctrina cristiana, un fet que Constantí va promoure amb el Concili de Nicea: fins aleshores

L'Edicte de Milà

hores, les comunitats cristianes havien estat relativament independents i mantenien cadascuna d'elles diverses peculiaritats doctrinals i litúrgiques que no interessava mantenir. Aquest afany es demostrà com una de les principals fonts de conflicte dels segles posteriors, quan les diverses heretgies (arrianisme, nestorians, monofisisme, iconoclàstia...) foren virulentament perseguides.

La conversió, encara que era un fet personal i imperceptible, no exercí la seva influència en el buit, sinó dins d'un entorn en el qual el cristianisme es convertiria en la religió principal de l'Imperi i després definitivament oficial amb l'Edicte de Teodosi.

Culte religiós

Hispania i en general tot l'Imperi, al final de l'Antiguitat, es caracteritza pel final de la decadència de la religió romana tradicional, una religió que entrà en crisi, com tota la cultura antiga al final dels emperadors Marc Aureli i, clarament amb Còmode, a l'igual que el culte a l'emperador. Omplen aquest buit les religions de salvació individual, en les què hi ha un déu que encarna, pateix, mor, ressuscita i promou la salvació dels seus seguidors.

Icona commemorativa de Nicea

Podem agregar el famosíssim temple de Melgart de Tír, que comptava amb un oracle, visitat per Aníbal abans d'emprendre la seva campanya contra Itàlia, per Fabi Màxim, abans d'atacar a Viriat; per Polibi; per Artemidor; per Posidoni, pel Juli Cèsar, a qui els sacerdots profetitzaren la seva futura grandesa, i per Apoloni de Tiana, i que era un dels temples més famosos de l'Antiguitat, comparable, per la seva fama i riquesa, amb el d'Afrodita de Paphos, a Xipre, o Venus Ericina a Sicília.

Al final del segle III d.C., es celebraven a Hispali les festes d'Adonis (jove de portentosa bellesa) conegudes com Adònies, que recordaven la mort de l'estimat d'Afrodita. El ritual està conservat a la *Passió* i constitueix el document més important sobre les Adònies.

Al *Breviari* d'Èvora, trobem el martiri de dues santes, va succeir que havent arribat un dia de l'any 287, les dues dones Justa i Rufina, es trobaven al fòrum d'aquesta ciutat per tal de vendre uns vasos de terracota i unes matrones del lloc estaven exhibint un ídol de pedra dit Salambó i seguint el seu costum segons el ritual pagà, mentre

Adonis i Afrodita de Paphos

Salambó i la deessa Fenícia

ballaven demanaven donatius en honor i benefici del seu déu. I així, havent-se apropiat a les santes dones, els demanaven que els oferissin algun got en honor del seu déu Salambó. Com elles, sent cristianes s'hi negaren i els van fer veure que era inútil adorar a un déu de pedra, indignades les matrones, van llençar l'ídol sobre els seus vasos de terracota, ho van destruir tot. Però les dones religioses, sense immutar-se pel prejudici de la pobresa, abans instigades interiorment, van llençar novament l'ídol encara més lluny i el van esmicolar. A conseqüència d'això, el governador Diogenià va manar tancar-les a la presó, com si haguessin comès un sacrilegi. Tretes de la presó, les santes, anant Diogenià de viatge cap als monts Marians, foren arrossegades rere seu amb els peus descalços per llocs aspres i pedregosos i obligades a seguir al governador fins que va arribar a la ciutat, on van ser llançades novament a la brutícia de la presó.

Ja Rodrigo Caro, al segle XVI, i Tamayo Salazar, al segle XVII, en comentar el text més fidel de la Passió, que és el del Breviari d'Èvora, van adonar-se que el monstre Salambó era la deessa fenícia Salambó; és a dir, Afrodita plorant Adonis. Les devotes demanaven diners per al culte al carrer, dansant i transportant la imatge, de la mateixa manera com feien altres religions místèriques, com la Cibeles, Ovid i d'Isis. Els fidels van demanar a Justa i Rufina un got dels que venien per al seu déu. Segons la inter-

pretació de Cumont, que ha valorat bé aquesta Passió, per tal d'enterrar als jardins d'Adonis, el creixement del qual presagiava el floriment de la vegetació. Sobre el culte a Adonis s'ha tornat a tractar recentment però no s'ha prestat prou interès a les dades conservades a la *Passió* de Justa i Rufina. Justa i Rufina, per tota resposta van tirar per terra la imatge de Salambó i la van cremar; foren detingudes i torturades a la presó, conduïdes al Mons Marianus, a peu, tornades a Hispali i empresonades. La descripció de la processó coincideix amb el que se sap per altres fonts sobre aquesta festa. Teòcrit (Idyll.16.32) al·ludeix al fet que en les Adonies una processó de dones acompanyava la imatge fins al mar, on la llençaven. Una inscripció del Pireu, a l'Àfrica, esmenta la pompa. El governador Diogenià va castigar l'atreviment de Justa i Rufina obligant-les a participar a la processó, que anava al Mons Marianus per sol·licitar la fecunditat dels camps. La participació amb els peus descalços a la processó es documenta també als rituals de Cibeles (prud., Pevist.10,154). Cumont recorda en aquest sentit que el que els sacerdots de l'Heracleion oficiaven amb els peus nusos (Sil. It.3,27). Els exvots ibèrics també tenen molt freqüentment els peus descalços i a l'Orient, els devots i els mateixos déus estan sense sabates amb certa freqüència (Baals i déus d'Ugarit, estela de la mateixa ciutat amb déus amb rajos a la mà, deessa asseguda de Beirut, deessa de Tell Zimirjan, estela de Dscheke, etc.). El culte d'Adonis es practicava en grutes (1 Epist. 48,3), el que explicaria que el cadàver de les dues santes es tirés als pous, a l'igual que al final de les Adonies es llençaven al mar o a les fonts la imatge del déu i els "jardins" d'Adonis. El *breviari d'Èvora* recull, doncs, un ritual de les Adonies, tal com es practicava a Hispali cap a finals del segle III; una processó amb dansa i col·lecta amb la imatge d'Adonis; la processó, encapçalada pel governador, recorria el camp, acompanyada pels fidels descalços. Una part del ritual se celebrava en una gruta on, al final, es llençava a l'aigua del pou els ninots que simbolitzaven Adonis. Les Adonies se celebraven a finals de juny i duraven tres dies. Aquestes festes es van introduir i foren nombroses a tota la costa d'Ibèria, ja en temps dels fenicis o dels cartagineses, que és opinió d'Èfor (Escimo, 197), d'Estrabó (1,1,4;17,3,15), de Plini (3,8), d'Apià (Ibev. 56), de Ptolomeu (2,4,6) i d'Aviè (*Or.Marit.*420-424),

Uns altres antics cristians i pagans complementen les dades que es desprenen d'aquesta Passió, ja que foren festes molt populars, que se celebraven a Jerusalem, Atenes, Alexandria, Biblios, Atioquia, Laordicea, Roma i possiblement a Palmira. Les Adonies se celebraven amb "ululabiles undique plactus et lugubres sonus", com escriu Ammunià Marcellí (22,9,15). Acompanyaven a aquests càntics els moviments de tot el cos, al son de les timbales, com afirmen Aristòfan (*Lisistv.* 392) i Menandre a la Samia. A aquestes cançons lúgubres al·ludeixen diferents autors de l'Antiguitat, com Teòcrit, Bió i Lucià (De Dea Syria, 7), uns cants que recordaven el dolor d'Àfrodita davant la mort d'Adonis (*Bion*, Epit.25-27) i els dels rituals funeraris. Aquestes lamentacions són antigues, ja que, entre els anys 593 i 587 aC., a les portes del temple de Jerusalem (Ez, 8,14), les dones assegudes planyien a Adonis mort. S'ha interpretat l'idili de Teòcrit en el sentit que la cerimònia consistia en un curs de cants fúnebres, del que l'epitafi de *Bion* seria un exemple. En el segon dia a l'aurora, les dones, portaven la imatge del déu cap a la vora del mar i llençaven al mar un ninot que representava Adonis. Es pronunciava una forma ritual durant el camí i es convidava a posar final a les llàgrimes (Bió i Alex., Comment.18.2). La fórmula era "fins al proper any". Will ha indicat que es representava potser a Adonis, reclinat sobre un llit, tal com està en una escultura

de Damasc, en la qual el déu es troba tirat a sobre d'un *kliné*, segons els prototipus dels banquets funeraris de Palmira. A un costat s'hi troba una ploradora amb un vas. L'escena representa el moment en què el déu s'aixeca del llit de mort.

La data d'aquesta escultura és dels primers anys del segle III aC. Un segon monument citat per Will és un relleu de Durostrorum en el que un jove seminu està reclinat sobre un llit; al seus peus hi ha asseguda una dama. La seva data és del segle II aC. Lucià, en descriure les Adonies de Biblos, parla clarament de la resurrecció d'Adonis: "Quan estan cansades de maltractar-se i de plorar..., ofereixen al difunt un sacrifici fúnebre; al dia següent afirmen que està viu i el porten a l'aire lliure". Diversos autors cristians, com Orígens (SG 13,1800), Ciril d'Alexandria (SG 70, c.440) i Procopi de Gaza (SG 87,2, c.2140) confirmen la veracitat de l'afirmació de Lucià: "En plorar Afrodita, escriu Ciril, la mort d'Adonis, un cor gemegava i es lamentava en tornar de l'Hades (lloc on habitaven els éssers que havien traspassat l'umbral de la mort) afirmen que va trobar al qui buscava, s'alegrava amb ella i dansaven".

La introducció de les Adonies a Occident podria ser durant el regnat de l'emperador Heligàbal (218-222 dC), autor de la *Historia Augusta* (7 Helig.), esmenta "les epilèptiques lamentacions d'aquest culte siríac", que de Roma va poder ben bé arribar a Hispània.

Cristianisme

El cristianisme havia fet escassos progressos entre la societat hispana del Baix Imperi, tret de contades ciutats, com Hispalis, Còrdova, Tàrraco, Mèrida, CèsarAugusta i alguna altra. Va ser a la Península un fenomen urbà i de les classes altes de la societat en gran mesura, com es desprèn del Concili d'Elvira (segle IV); abans havia estat, en els dos primers segles de l'Imperi, un fenomen urbà, però en gran part s'havia propagat entre els esclaus de les grans ciutats encara que ja al segle III havia tocat els estrats de la societat, segons indica el permís donat per Calixte, el millor bisbe de Roma de tot el segle III (217-222) a les dames de l'alta aristocràcia de Roma per casar-se amb els seus esclaus, uns matrimonis que, segons el dret romà vigent, era un contuberni. La persecució de Valerià, emperador de l'any 253-260, també fou dirigida contra les capes altes de la societat romana i cristiana: senadors, cavallers, rics i càrrecs administratius. La societat hispana del segle IV és pràcticament pagana, com a tot Occident i a la pròpia Roma, raó per la qual l'Església no va contribuir gens a la desintegració de la societat romana tradicional, ni va influir en la crisi del segle IV, com suggereixen alguns historiadors recents (M. Vigil, 1973). Fins al segle VII, l'Església no va fer cap esforç per cristianitzar la població en la seva totalitat, com es veu a l'obra de Martin Dumienne, encara que el cristianisme des del primer moment fou una religió de masses i no d'elits i d'iniciats, com les restants religions místiques. Eusebi de Cesària exagera quan afirma que a Occident de l'Imperi els hispans i els gots confessen a Crist. Més prudent, Arnobi de Sicca (Adv. Nat. 1,16) escriu "*Gallia cur eodem tempore horum nihil natum est cum innumeri uiuerent in his quoque prouinciis christianis*".

El ressò que queda de l'expansió del cristianisme durant el segle VII a la *Passio Saturnini* és completament divers del dels autors citats. Les conclusions són l'expansió de l'evangeli es fa lenta i gradualment; la predicació arriba tardanament a Occident; les esglésies escassegen en nombre i contrasten amb la riquesa i abundància dels

temples pagans. La situació del cristianisme a Hispània no devia ser molt diferent del de la Gàl·lia, on segons es desprèn de la *Vita Martini* (12-15) de Sulpici Sever, la majoria de la població era pagana. Sulpici Sever estava ben informat, ja que havia nascut a Aquitània l'any 363, en una noble i rica família.

No obstant, dins d'aquesta escassa expansió del cristianisme a Hispània i alguna regió, comptava amb més cristians que altres, com es dedueix de la celebració del Concili d'Il·liberri (Elvira), del primer concili del què se n'han conservat les actes. Les signatures dels bisbes assistents al sinode provenen de la concentració de les comunitats cristianes del Sud i de la Tarraconense. En total, dinou bisbes foren els signants, i les comunitats cristianes presents foren 48 les de les altres regions. En els canons del Sínode d'Elvira, va quedar clar que els cristians pertanyen en la seva majoria a les capes riques de la societat; així, exerceixen el càrrec de *flamines* i de *dunvirat*; posseeixen esclaus (cànons V i XLI); viuen a la ciutat i tenen renders, ja que posseeixen camps, poden prestar els seus vestits per a les ornamentacions de les processions (cànon LVII), el que indica que eren rics. Entre els cristians hi ha també lliberts, prostitutes que exerceixen el lenocini (acció i ofici) (cànon XII), antigues remeres convertides, persones totes que procedeixen dels estrats més baixos, entre els què es reclutaven fonamentalment els cristians, com han reconegut els apòlogues Tacià (Ovat. 32,1), Justí (Apol. 2,10,8), Atenàgores (Leg. 11,3) i Minuci Fèlix (Oct 8,4; 12,7). Cels, el més agut enemic del cristianisme a l'Antiguitat, insisteix en la baixa extracció social dels cristians; entre els que esmenta concretament a cardadors, sabaters, bataners, a la gent, en definitiva, més inculta i rústica (*Orig.*, C. Cels, 3,55), incultíssims esclaus i ignorants (*Orig.* C. Cels. 4,14). El mateix *Origens* (C.Cels. 1,27) admet que la majoria dels cristians són gent corrent i il·letrada. Tertulià, en el seu tractat *De idolatria* (18), escrit l'any 211, havia estat més radical i tancat en prohibir els cristians exercir qualsevol càrrec públic pel perill de la idolatria.

El concili d'Elvira

La situació econòmica del clergat es desfogada, ja que els bisbes, preveres i diaques poden exercir el comerç dins de la província i tenen empleats o lliberts al seu servei, de manera que poden prestar diner a crèdit (cànon XX), de la mateixa manera com fan els seglars. Els cristians, doncs, no només es dedicaven a l'agricultura, sinó també al comerç, que era més lucratiu. El cànon d'Elvira (cànon XX) que impedeix prestar diner a crèdit està en la línia del què després defensaria Gregori de Niça, en el discurs contra els usurers pronunciat l'any 379. Ciprià (*Epist.* 1,1,2) ordena els clergues que no s'embarraquin amb els negocis i les sol·licituds del segle, ni tan sols amb càrrec d'autor, el que li obliga a afirmar que visquin de les "*ofrenes dels germans a manera de delme dels fruits*". Un criteri diferent sembla seguir-se a Elvira (canon XLVIII), en manar que no es rebí diner per batejar. Els canons insisteixen en tres faltes que consideren greus: la idolatria, l'adulteri i la fornicació i l'homicidi, pecats que foren severament castigats per l'Església hispana i la gran Església. Només cal recordar que a la *Didaché* (2,2 i 5,1), que és el document més important de l'era postapostòlica, es condemna expressament l'homicidi, l'adulteri, la fornicació i la idolatria. A l'Apocalipsi de Pere, una obra apòcrifa entre els anys 125 i 150 es descriu expressament els càstigs dels adúlter i dels homicides a l'altra vida. Tertulià al seu tractat *De pudicitia*, és el primer autor cristià que considera imperdonable, i que l'Església no té poder per perdonar pecats tan greus després del bateig, encara que al *De Poenitentia* l'havia admès. Hipòlit (Pbil. 12,12) acusa precisament el bisbe de Roma Calixte de perdonar tots els pecats de la carn sense distinció.

El cànon LXV obliga fins i tot el clergue a acomiadar l'esposa adúltera. La mateixa obligació es troba a "El pastor d'Hermes", al manament IV, 4. El cànon LXV III que prohibeix l'avortament respon a una altra prohibició antiquíssima de l'Església. Es prohibeix ja a la *Didaché* (2,2), a l'Epístola de Bernabé, a l'Apocalipsi de Pere, a Atenàgores. L'Església primitiva considerarà l'avortament un homicidi. L'Església hispana, com una gran majoria dels escriptors cristians antics, admeten el divorci en cas d'adulteri o fornicació, seguint el pensament de Crist segons l'exposat per Sant Mateu (19,9): que el matrimoni era indissoluble en cas d'adulteri. El cànon LXV obliga els clergues a acomiadar immediatament l'esposa adúltera. El cànon LXX ordena que no se li doni la comunió, ni tan sols a l'hora de la mort, a l'esposa que consentida pel seu marit, cometi adulteri. El fet de tornar-se a casar després del divorci el van acceptar diversos tractadistes i bisbes de l'Església primitiva, com Orígens, que es refereix al costum d'aquesta pràctica seguida per alguns bisbes de la seva època. Els canons apòcrifs del Concili de Nicea, en les seves versions síria i àrab (cànon XXXII) que remunta el segle V, permeten per altres causes separar-se i tornar-se a casar. En realitat, Tacià, que va viure al segle II, i Tertulià, foren els primers autors que admeten el divorci seguit de noves núpcies. L'església bizantina, molt abans de la seva separació de Roma, va admetre el divorci per l'acceptació del que havien legislat Justinià i els emperadors successius. L'Església hispana, en una època més avançada, (cànon VIII del Concili XII de Toledo, any 681) va defensar la licitud del divorci en cas de fornicació. A la societat visigoda es permetia el matrimoni després del divorci. Els canons d'Elvira XV, XVI i XVII, que prohibeixen als cristians els matrimonis amb gentils i jueus també respon a la tendència de l'Església primitiva en no admetre els matrimonis mixtos. Així, Tertulià, en el seu tractat *Ad uxorem* (2, 5-7), exhorta les dames cristianes a no contraure núpcies amb pagans, ja que són un perill per a la fe, i conclou: "cap

matrimoni d'aquet gènere pot tenir èxit, és obra del maligne i ha estat considerat pel Senyor". El permís de Sant Calixte (*Hypp., Pbil.* 12) de casar-se les dames cristianes de l'alta aristocràcia amb els seus esclaus cristians es pot interpretar com que el bisbe de Roma era també contrari als matrimonis mixtes.

El sínode d'Elvira en allò legislat sobre els jueus recull la gran tradició antijueva de molts eclesiàstics, que posen en guàrdia els cristians del perill de les seves relacions amb els jueus, com la *Demostració contra els jueus*, obra atribuïda a Hipòlit de Roma, en la qual s'acusa els jueus de totes les desgràcies pels crims que van cometre contra el Messies, i Sant Joan Crisòstom, entre els anys 386 i 387, el qual va dirigir als cristians vuit homilies contra els jueus. D'ella es dedueix que els cristians sovintegen les sinagogues. Les relacions entre cristians i jueus foren agres des de sempre. Ja al segle II, Justí, al seu *Diàleg amb Trifó*, es va veure obligat a escriure una apologia contra els jueus (*De circumcissione, De Sabbato i Decivis iudaicis*), de les què només se'n conserva una.

La prohibició del Sínode d'Iliberri (cànon XXVII) de què els bisbes i clergues visquin amb dones que no siguin la seva germana o la seva filla consagrada a Déu, recorda la tesi defensada en el tractat del segle III falsament atribuït a Ciprià titulat *De Singularitate clericorum*, on es combat que els clergues visquin amb altres dones que no siguin les seves mullers. L'Església bètica s'avança en aquest punt als consells de diversos eclesiàstics del segle IV com Atanasi en la seva carta a les verges, Crisòstom, en dues cartes pastorals i Jeroni (Epist. 52,5) a l'any 394, que recomana els clergues no viure en companyia de dones. En l'obligació de guardar castedat els clergues amb les seves mullers (cànon XXXIII) s'avança també aquest sínode al què va estar a punt de legislar-se al Concili de Nicea; però aquesta disposició no es va complir a Hispània. Els bisbes i els clergues a l'època visigoda a Hispània estan casats. Aquest cànon, sobre el qual apareix l'obra d'Atenàgores (*Supl.* 33), en les dues cartes a les verges, atribuïdes a Climent Romà, redactades a la primera meitat del segle III i amb la idea de perfecció, tal com la concep Orígens (*In Cant.* 2, 155). El cànon (XXXII) del Sínode d'Elvira, que mana que la penitència es faci davant del bisbe, s'aparta del costum descrit per Tertulià al seu tractat *De paenitentia* (9), on s'ordena que sigui davant dels sacerdots. Al *De pudicitia* (14,16; 18,18) al·ludeix a la reconciliació donada pel bisbe, com el cànon d'Elvira. Segons aquests últims paràgrafs de l'escriptor africà, l'excomunió dels fidels es troba en les mans dels bisbes, com sosté igualment el cànon LIII d'Elvira.

La població del Sínode d'Elvira, al cànon XXXVI, de l'ús de la pintura religiosa, respon igualment a les idees de l'Església, rebudes en aquest cas de la sinagoga. Així, Tertulià, a la seva *De idolatria* (5) condemna la pintura, l'escultura i les arts. No fou Tertulià l'únic escriptor eclesiàstic partidari d'aquesta prohibició. Eusebi de Cesària, en una nota a Constància, germana de l'emperador Constantí I i esposa de Licini s'oposa, com a costum pagana, no només a què es venerin les imatges, sinó a què es facin. Aquest text fou utilitzat en les disputes sobre les imatges del segle VIII. Fins i tot, Epitafi de Salamina va escriure tres tractats a finals del segle IV contra l'ús de les imatges. A la Península Ibèrica (llevat de Troia) no ha aparegut cap pintura cristiana del segle IV fins al moment present; sens dubte n'hi devia haver i la prohibició d'Elvira no es devia complir, ja que el *Dittocbaeon* de Prudenci conté una sèrie d'inscripcions poètiques escrites per a explicar en una Església les escenes representades de l'Antic

i Nou Testament. Són en total 24 inscripcions per a pintures de l'Antic Testament i 25 per a les del Nou.

La disposició que, en cas de necessitat, qualsevol fidel pogués batejar (Cànon, XXXVIII) coincideix amb l'establert per Tertulià en el seu tractat *De baptismo* (17), on afirma això mateix.. La legislació del cànon X, que prohibeix els fidels anotar com a rebut allò ofert als ídols, recorda el que defensava Novacià en el seu tractat antijueu *De civis iudaicis* (7), de què allò ofert als ídols està contaminat i no pot acceptar-lo un cristià.

Els cànons LXII i LXVII, que prohibeixen els cristians la professió de còmic i auriga, segueixen el sentir dels altres autors eclesiàstics, com a Tertulià, que en el seu tractat sobre els espectacles condemnà taxativament tota classe de jocs públics al circ, a l'estadi i a l'amfiteatre, els combats d'atletes i gladiadors.

Ciprià (*Epíst.* 2,1-2), també contrari a la professió de còmic, encara que sigui només per ensenyar-la. Joan Crisòstom, l'any 399, va atacar també violentament els jocs del circ i el teatre, "assemblea de Satanàs". Prudenci fou també contrari als espectadors de l'amfiteatre que freqüentaven els jocs olímpics en el sermó número 27. El cànon LXVII admet una altra interpretació possiblement més encertada; en ell s'hi prohibeix que les dames cristianes tinguin esclaus perruquers a casa, que són sovint corromputs moralment. Aquesta interpretació estaria en la línia del tractat de Tertulià, *De cultu feminarum*, on es fustiga l'ornamentació de les dones (1,2,4; 2,5).

L'Església hispana és més exigent en prohibir fins i tot el joc (cànon LXXIX). El cristià hispà va entrar ja a començaments del segle IV en el seu procés d'assimilació d'elements pagans, bé patent en el cànon XXXIV, que prohibeix l'ús dels ciris en els cementiris. L'ús dels ciris, de l'aigua beneïda i la genuflexió són d'origen pagà.

Aquest mostreig de cànons del sínode d'Iliberri proven que la disciplina eclesiàstica es movia dintre de la tradició cristiana dels tres primers segles. En alguns punts s'avança als problemes i al legislat en el segle IV. El missioner propagador del cristianisme Harnack, en estudiar el sínode, creia descobrir en les seves disposicions les característiques de l'Església hispana de sempre, una gran mundanitat unida a un fanatisme rigorós. És un fanatisme el reflectit en els cànons d'Elvira fortament agressiu contra el paganisme, amb problemes disciplinaris dogmàtics; presenta forts contrastos de llums i ombres. El cristianisme es trobava molt ben propagat, ja que hi són representats a Elvira 34 comunitats, amb la jerarquia eclesiàstica perfectament organitzada.

Dels orígens i el desenvolupament d'aquest cristianisme amb anterioritat a Elvira no se'n sap absolutament res. L'església hispana es va mantenir al llarg del segle IV al marge de les grans disputes cristològiques i greus problemes disciplinaris de la resta de l'Imperi.

Alguns cànons es refereixen a problemes no plantejats pel l'Església fins llavors. És el primer document (cànon XVI) que aplica als hereges la doctrina paulina sobre el matrimoni (1 Cor 7, 12-14). És l'únic document de tota l'Església primitiva (cànon LI) en què als hereges se'ls anomena fidels. És el primer document que prohibeix casar-se amb la cunyada (cànon LXI). És el primer escrit que es refereix al celibat eclesiàstic (cànon XXXIII). És el primer document que legisla sobre la segregació jueva a Hispània, un tema molt important a l'època visigoda. És l'únic document que condemna la censura en el clergue i en el laic (cànon XX). Probablement sigui també el primer document que va manar estendre la fe mitjançant la coacció (cànon XLI).

La influència del Sínode d'Elvira en altres concilis posteriors fou gran. Segons M. Migne, varis cànons del Concili d'Arlés (X, XL, XII), celebrat a l'any 314, estan influïts pel decretat en el d'Elvira (cànons VIII-IX,XV,XX). El cànon VI d'Arlés és idèntic al cànon XXXIX d'Elvira. El cànon IX d'Arlés al XXV d'Iliberri i molt semblants al cànon VII d'Arlés i el LVI d'Elvira i alguns altres. El tema de la relació entre els cànons del Sínode d'Elvira i altres concilis del segle IV. Arlés, Ancira, Nicea, Sàrdica i els cànons apostòlics, ha estat tractat recentment por Migne, pel que els cànons d'Iliberri es mouen en general en la temàtica i disciplina dels tres primers segles i alguns cànons s'avancen a la problemàtica tractada pels altres concilis del segle IV.

A la literatura cristiana, Hispània va comptar amb una bona figura eclesiàstica en la persona de Gregori d'Iliberri, que va traduir en versos i part directament del grec el *Cantar dels cantars*, utilitzant molt el sentit al·legòric, sent i fent servir el tractat d'Orígens sobre el mateix tema. Jeroni (*De viv. ill.*, 105) que estava al corrent de la producció eclesiàstica del seu temps, va donar sobre l'obra de Gregori el següent judici: "*Gregorius Beaticus Iliberri episcopus, usque ad extremam senectutem diuersos mediocri sermone tractatus composuit et "de fide" elegantes librum, hodieque superesse dicitur*". Als darrers anys, Gregori ha estat estudiat i ha estat ben valorada la seva obra. Thouvent sosté que mereix un lloc destacat entre Ciprià i Hilarió. Podríem recordar algun altre eclesiàstic citat per Jeroni (*De viv. Ill.*, 123), com Tiberià, de qui afirma que va escriure una *Apologia tumentis compositoque sermone*, va desenvolupar un paper de certa importància en el problema priscilianista. L'eclesiàstic de la Bètica més important fou el bisbe de Còrdova, Osi, que no només participà en el sínode d'Elvira, sinó també en el d'Arlés (314) i en els concilis de Nicea i de Sàrdica, als quals va assistir. A través d'ell van conèixer els bisbes reunits en aquests concilis l'establert a Iliberri. Actuà com a conseller de l'emperador Constantí I el Gran entre els anys 313 i 324-325. Fou l'encarregat per l'emperador Constantí de portar una carta a Alexandria, al bisbe Alexandre i a Arri, per a restablir la pau a l'Església.

Després del Concili de Nicea tornà a Hispània, no més tard de l'any 326. Hispània es va veure embolicada en les lluites religioses en torn a Priscilià; aquest va predicar un cristianisme ascètic i simbòlic. Sulpici Sever (*Cbron.* 2, 46, 8-9, 47) narra breument el que havia succeït. El bisbe de Còrdova, que fou el primer que cridà l'atenció sobre el perill priscilianista –secta eminentment rigorista i oposada a l'alt clergat, profundament secularitzat i vinculat a l'Estat– es passà després als priscilianistes, per la qual cosa fou excomunicat. El priscilianisme arraigà més en les regions del sud i del nord-oest, poc romanitzades i subdesenvolupades, i assolí un gran floriment en segles posteriors.

LA ROMA DEL BAIX IMPERI

Després de la conversió de l'emperador Constantí Roma va emergir com un gran centre de cultura cristiana. El vigor de la ciutat al Baix Imperi fou en part conseqüència de la partida dels emperadors cap a les noves capitals com Constantinobla. En la seva absència, el Senat i el poble romà es van afermar sense cap mena d'inhibició, com no succeïa des del final de la República romana. No obstant, el seu poder es limitava a l'àrea d'influència geogràfica més propera a Roma. (el Laci, la Toscana, la Campà-

Basílica dels sants Nereu i Aquil·les, segle IV

Dama de Centelles

nia...) i derivà en un poder provincial més que global: el trasllat del centre de gravetat de l'Imperi cap a Orient restà gran importància a Roma dins del seu mateix Imperi.

Simultàniament a la seva transformació com una ciutat cristiana, a Roma com en altres ciutats de l'Imperi, es va produir un desenvolupament de la cultura clàssica a la literatura, la pintura, l'escultura i l'arquitectura i es van construir nombroses esglésies i altres monuments.

Les esglésies que foren de la jurisdicció de l'emperador Constantí I el Gran o en altres tipus de monuments, sempre l'emperador feia reflectir positivament en les escenes pintades al fresc, els rostres femenins dels caps d'aquestes belles dones, i també en la resta d'algun efeminat, prova d'elles el tenia present en la seva pròpia família, amb el cràpula del seu fill Constant. Trobem que sempre es van representar amb una gran sensibilitat i bellesa. Una representació femenina la tenim present en la pintura al fresc a la cúpula del monument de Centcelles.

EL LUXE DE LES ELITS ROMANES

El vat Prudenci, en la seva obra escrita entre els anys 398-400, descriu magníficament el luxe de les elits romanes i que en tota la societat presentava característiques semblants.

Perquè la dona, insatisfeta del seu natural encant, fingeix una extrema bellesa, com si la mà del Senyor, el seu artífex, li hagués donat un rostre inacabat que exigeixi encara una altra cosa, ja fos embellint-lo en el seu front altiu coronat d'amatistes encastades, o cenyint el seu càndid coll de collars fulgurants, ja sigui en les seves carregades orelles amb arracades de maragdes verdes. En els seus cabells brillants de perfum pren la perla blana de les petxines marines i amb cadenetes d'or queden subjectes els bucles de la seva cabellera. Fa fàstic detallar els neguits sacrílegs de les matrones que tenyeixen d'oli l'obra engalanada amb els dons de Déu, de manera que el cutis, empastifat de coloret, perd el seu aspecte natural i es fa irreconeixible pels seus falsos colors.

Aquesta és la conducta del sexe dèbil, en l'estret cor del qual hi fluctua la seva ànima fràgil en la ràpida i ardent marea dels vicis. Però, què diré quan el mateix, cap i rei de la dona, el que regeix la dèbil parcel·la tretada de la seva pròpia carn, el què governa amb sobirania el tendre got de l'esposa, es deslliga també a la mol·lície? En el luxe es podria veure efeminar-se els antics herois, als quals havia donat el Creador uns cossos forts i havia reforçat els seus membres robustos amb uns ossos sòlids. Però s'avergonyeixen de ser barons. Busquen les vanitats més refinades amb què podien embellir la seva virilitat natural. Gaudeixen prenent no pas vestits ondulants de llana d'ovella, sinó dels tèxtils vegetals de sedes importades d'Orient i de cobrir amb teles brocades els seus cossos robustos. A tot això cal afegir-hi l'art perquè els fils tenyits en la cocció de les herbes composin variacions de fantasia. Com sigui que el pèl de l'animal suau al tacte, se'l corda i prepara. El veureu anar en carrera a la caça de les túniques transparents i arreglar-ho ell mateix, amb robes exòtiques, les robes emplomades d'ocells multicolors; a aquell altre, deixar un reguer vergonyós d'efluvis efeminats amb les seves pintures oloroses i pols pelegrines.

El luxe i la mol·lície governen totes les forces vitals de la nostra existència, de les forces que el Creador va donar i establir en els cinc sentits. Per a les oïdes i per

als ulls, per als nassos i per al paladar, es busca un ús adulterat per als procediments viciosos. El mateix tacte, que s'estén per tot el cos, ànsia la tendra carícia pels càlids tocaments voluptuosos. Ai, quin dolor! Que arribin a sucumbir les nobles lleis de la natura i que els seus sentits es vegin arrossegats com esclaus pel plaer tirà! El poder actua pervertit quan les passions inclinen contra la natura tot allò que ens havia donat l'Omnipotent per a la possessió la parpella tova de la pupila vigilant, perquè contempli com giren els cossos degradats dels eunucs en piruetes teatrals, tacant la desgraciada visió amb una delectació destrallera. O per aquesta raó respiren els dos conductes nasals i comuniquen, des de la part central del cervell, els nostres nassos bessons, perquè el plaer barrejat absorbeixi el que la malvada ramera posi a la seva tenyida cabellera? Potser per amor de les frívoles melodies d'una jove tenyidora de lira, de les notes d'instruments de corda i de la cançó convival d'enardida malícia va obrir les orelles de Déu i va fer que la veu s'obris camí per la cavitat dels seus conductes? ¿És que el sentit del gust, col·locat en la boca humida, existeix per a que els plats aromàticament amanits despertin i sedueixin l'estómac dropo i la infatigable gana d'un golafre, perquè la seva cràpula perllongui durant tota la nit els menjars adobats de múltiples sabors i fatigui el seu ventre? Va voler Déu que nosaltres coneguéssim en tocar, per mitjà del sentit del tacte, el que era dur, el tou, el suau, l'aspre, el calent o el fred. Però nosaltres estenem delicades domassos de plomes i teles de lli i espongem la nostra pell al llit tovet.

DE PENITENTIA

Pacià, bisbe de Barcino, segle IV, descriu bé el luxe de la classe mitja i de les elits de la ciutat.

On és el vostre turment corporal? Potser en la vostra penitència, quan us presenteu sempre més lúcids, després d'afartar-vos en els banquets, d'arreglar-vos als banys i d'estudiar la caiguda dels vostres vestits? Tinc present a un home, que antigament va ser virtuós, pobret amb la seva túnica grollera, i ara camina molt elegant, es ric i brilla; com si volgués tirar les culpes a Deu per no haver-lo pogut servir, ni tan sols recrear la seva ànima moribunda amb la delectació dels seus membres. Menys mal que som persones de la classe mitjana, sinó també fariem aquelles coses que ens avergonyien a alguns i algunes del món més refinat: habitariem palaus de marbre, aniríem carregats d'or, arrossegariem sedes, ens pintariem amb carmí. Si algun polset fosc remarca les celles, si algun esmalt enganyós dona color a les galtes, si algun arrebol artificial suavitzava els llavis, és possible que no tingueu res d'això; no obstant, no us falten llocs de repòs al mig dels parcs o a la vora del mar, ni vins exquisits, ni banquets esplèndids, ni descans per a la vellesa.

ELIT ECLESIASTICA

Hispania va comptar al Baix Imperi amb algunes figures eclesiàstiques de la primera fila. El personatge més important va ser el bisbe Osi. En els primers anys del segle IV participà en el concili d'Iliberri. Des de l'any 312 acompanyà l'emperador

Constantí. En la lluita donatista va donar suport a Cecilià, bisbe de Cartago, Osí fou el conseller principal de Constantí en assumptes religiosos, com per indicar-lo la constitució sobre la manumissió dels esclaus a l'església dirigida predominantment per Osí. El bisbe fou l'encarregat de portar les cartes a Alexandre, bisbe d'Alexandria, i al seu prevere Arri, condemnat pel seu bisbe. Presidí en nom de l'emperador Constantí I el Gran el concili de Nicea. Potser la idea de celebrar un concili per a solucionar el problema arrià va sortir d'Osí. També va presidir el concili de Sàrdica, on fou l'autor o inspirador de moltíssims cànons. En ells apareix Osí com un home moderat i amable, preocupat pels oprimits, els afligits i els pobres i amb un fort sentit de justícia. Atanasi, que fou amic seu, el va alabar moltíssim. Al final de la seva vida s'inclinà cap a l'arrianisme.

Un bisbe que va pertànyer a la classe acomodada fou Pacià, bisbe de Barcino, famós pel seu tractat *De Penitentia*. Des de nen coneixia Virgili de memòria i també a Ciceró, Horaci, Lucreci i Ovidi, ja que s'acusa la influència de l'obra d'aquests autors.

En el camp de la història, Hispània va produir una figura important en la persona d'Orosi, que va néixer entre els anys 380-390. Va marxar primer a l'Àfrica, al costat d'Agustí, i després a Palestina l'any 415, on va visitar Jeroni i refutà la doctrina pelagiana. Un any després se'n va anar novament amb Agustí. Orosi és famós pels seus *Historiarum adversus paganos Libri VII*, una obra que després va ser molt llegida. A la poesia, Hispània va produir al major poeta cristià del Baix Imperi, el citat Prudenci (348-405), un poeta que va ser autor de *Peristephanon*, poemes dedicats en la seva majoria als cristians que havien rebut el martiri.

Hispània durant el Baix Imperi va comptar amb elits de poder i de riquesa, que potser no van ser nombroses però tingueren certa importància, amb un usurpador, Magne Màxim, emperador romà (383-388). Va pujar al tron per l'assassinat de Gracià. Va dominar la Bretanya, la Gàl·lia i la Hispània. Va ser mort per ordre de l'emperador d'Orient, Teodosi. Emperador romà (379-395). Proclamat per Gracià august d'Orient, derrotà els visigots i els obligà a demanar la pau.

Osi

Orosi

Prudenci

BAIX IMPERI

És el període històric que s'estén des de l'accés al poder de Dioclecià l'any 284 d.C. fins al final de l'Imperi romà d'Occident el 476.

Després dels segles daurats de l'Imperi romà, període denominat *Pax romana*, que abasta els segles I a II, comença un deteriorament en les institucions de l'Imperi, particularment la del mateix emperador. Va ser així com després de les males administracions de la dinastia dels Severs, en particular la d'Eliogàbal, i després de l'assassinat de l'últim d'ells, Alexandre Sever, l'Imperi va caure en un estat d'ingovernabilitat que es denomina Crisi o Anarquia del segle III. Entre els anys 238 al 285 hi va haver 19 emperadors, cap dels quals va morir de forma natural i que foren incapaços de prendre el control del govern i actuar de forma coordinada amb el Senat, per la qual cosa van acabar portant a Roma en una verdadera crisi institucional. Durant aquest mateix període va començar la denominada invasió pacífica, en la què varies tribus bàrbares es van situar en un principi, en els *limes* de l'Imperi degut a la falta de disciplina per part de l'exèrcit, a més de la ingovernabilitat emanada del poder central, incapaç d'actuar en contra d'aquesta situació.

(Al costat d'aquesta crisi política es va desenvolupar una profunda crisi econòmica, caracteritzada per una gran inflació i un declivi de l'agricultura, la indústria, el comerç, el mitjà urbà i el sistema esclavista. Aquests esdeveniments de crisi que es van succeir al segle III, ara nosaltres els constantinencs, els visualitzem i els tenim presents, anys 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2013, 2014, etc. Els trasllats de gent vinguda de fora, principalment de l'Àfrica, Amèrica del Sud, Europa de l'Est, Orient, etc., arriben a aquestes terres catalanes, pensant-se que aquí trobarien la solució favorable per a establir algunes de les seves inspiracions, em refereixo a les seves inspiracions positives, i no als saquejadors que s'aprofiten de l'esforç econòmic i la honradesa dels agricultors, robant les conduccions d'aigua de regadiu en els pous i els cables elèctrics de coure i també qualsevol objecte de valor, en els seus masos, finques i habitatges. Però, de seguida, se'n van adonar que tenim una gran taxa d'atur que supera tot el conjunt de l'Estat, amb més de 6.000.000 d'homes i dones, la majoria joves que volen treballar i no poden, veuen que no tenen cap perspectiva positiva per poder-se integrar en un futur digne. La corrupció d'alguns polítics campa per on volen, polítics que no donen la talla. Alguns banquers fan el seu agost enriquint-se, saquejant els bancs i les caixes d'estalvi, unes entitats que després s'han de reflotar amb el diner de tots. La crisi arriba a totes les institucions de l'Estat; Espanya es resisteix a acceptar que està imputada la corona, els partits polítics, els sindicats, el poder judicial i el sistema financer es deterioren i la política no hi dona resposta. La percepció de corrupció a Espanya s'ha disparat aquest any 2013 i en el rànquing de la ONG ha caigut des de la posició 30 fins a la 40. Només Síria, en plena guerra, obté un resultat pitjor.

Molts d'aquests personatges que es creuen intel·lectuals i que són tan "patriotes"; a alguns els podem comparar amb els "ninots plens de palla", o més ben dit, ninots plens de bitllets de cinc-cents euros, que un cop satisfan els seus desitjos i malifetes s'emporten la "pasta" als seus paradisos fiscals. Les festes de "braus" que es van celebrar en temps de l'emperador Neró, trobem que el gramàtic Azconi, segle I dC. en el seu comentari d'un discurs de l'orador Ciceró, explica que s'excitava als toros de Lídia tirant-los ninots plens de palla contra els quals s'acarnissaven. L'expres-

sió “home de palla”, tan sovint emprada als nostres dies en un sentit figurat, té com a origen els jocs de braus romans.)

Els períodes on s'intentà restablir l'ordre, tals com el Dominat del segle IV, introduïren canvis polítics i econòmics molt importants a l'administració i govern de l'Imperi, tals com la instauració primerament de la tetrarquia, encara que amb la consegüent divisió territorial de l'Imperi romà d'Occident, del qual aquí n'estudiem la decadència, i l'Imperi d'Orient, que sobreviuria 1000 anys més. No obstant, el fet més rellevant d'aquest període d'inestabilitat foren les denominades invasions bàrbares, en les que els bàrbars del nord s'anirien paulatinament infiltrant a través dels *limes* de l'Imperi, en una successió de guerres frontereres i d'invasions que acabarien per destruir l'Imperi: les fronteres imperials, privades de la vigilància anterior es convertiren en autèntiques portes per on penetraren impunement les tribus bàrbares. Els més audaçs foren els pobles germànics, especialment els francs i els gots, que van arremetre contra l'Imperi, travessant les fronteres dels rius Rhin i Danubi, fins provocar el seu col·lapse.

La tradició occidental ha considerat que l'Imperi romà va desaparèixer com a entitat política el 4 de setembre de l'any 476, quan Ròmul August, l'últim emperador de l'Imperi romà d'Occident, fou deposat pel bàrbar Odoacre. Roma ja havia estat saquejada prèviament per Alaric I l'any 410, i no quedava pràcticament res de l'ordre romà original; Ròmul August ni tan sols governava sobre tots els territoris que havien format part de l'Imperi d'Occident.

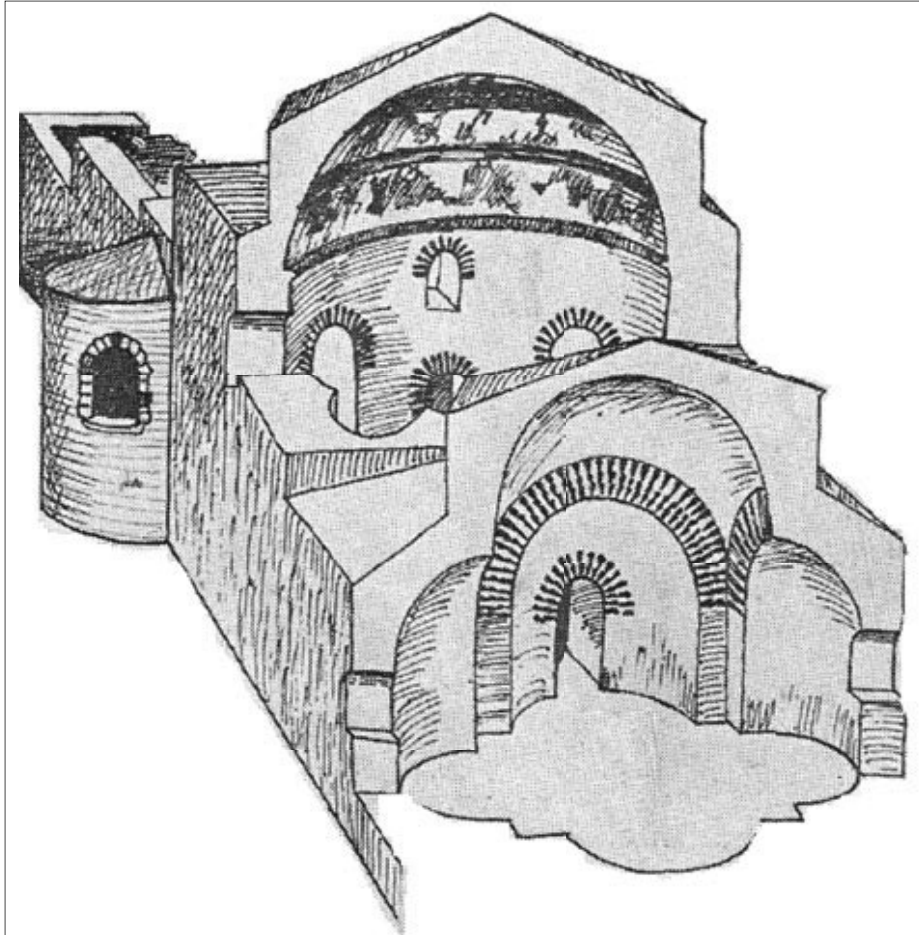
Tradicionalment, doncs, se situa l'any 476 com a data que marca definitivament la caiguda de l'Imperi romà i l'inici de l'Edat Mitjana, sobretot perquè a partir d'aquesta data ja tan sols hi va haver ningú que digués que era l'emperador d'occident i perquè, un cop caiguda la mateixa Roma, resultava paradoxal que el mateix Imperi romà podés seguir existint. No obstant, molts historiadors qüestionen aquesta data, fent notar que l'Imperi romà d'Orient va sobreviure fins a la caiguda de Constantinoble el dia 29 de maig de 1453, una data que, a la vegada, es fa servir com el final de l'Edat Mitjana i l'inici del Renaixement.

CENTCELLES

L'any 1972, l'Institut Arqueològic Alemany, juntament amb tots els seus tècnics i investigadors, va arribar al final de la restauració i consolidació del nostre treball. Actualment, donant una nova mirada retrospectiva sobre tots els treballs que realitzàvem i les interessants publicacions que ja estan descrites, ens plau destacar la importància del monument de Centcelles para la història del primitiu Cristianisme de la Península Ibèrica i de l'art Paleocristià.

El monument de Centcelles, a pesar de l'abandonament en què va viure durant llargs segles, no deixa de parlar, però nosaltres hem intentat interpretar el seu llenguatge mut.

Les ruïnes, edificis i principalment els seus mosaics (tot aquest conjunt ja restaurat) són testimoni preciós de la importància que va assolir el cristianisme primitiu hispà i una confirmació monumental del què ens refereixen al respecte els edificis cristians –basíliques, baptisteris, cementiris, mausoleus– els primers concilis: el d'Elvira, any 303, Saragossa, el 380 i el de Toledo de l'any 400.

Centcelles. Reconstrucció del nucli central, vist des del costat nord-oest

Però, sobretot, el mosaic de Centcelles amb les restes de la decoració cristiana ens parla de la íntima unió que existia entre l'Església hispana i la de Roma, que era el seu cap. Això ens mostra que a l'igual que els seus gloriosos màrtirs i grans homes com Osi, Teodosi el Gran, Damos, Prudenci i Orosi , també els seus artistes vivien de la sàlvia de la mateixa fe que inspirava els artistes romans en les escenes decoratives dels cementiris i sarcòfags paleocristians. La zona exterior del mosaic i la part ornamental venen a confirmar les cordials relacions que la literatura eclesiàstica i la vida dels sants ens diuen que va existir a la Hispània de Pacià i de Valeri i l'Àfrica de Ciprià i Agustí.

Per valorar en conjunt la importància artística del monument de Centcelles en el camp de l'art paleocristià, hem de prescindir per un moment del seu estat actual de després de la seva magnífica restauració i imaginar-nos l'efecte de bellesa que pro-

duiria amb una cúpula hemisfèrica de 10,60 m. de diàmetre decorada amb un mosaic superb. Certament, podem afirmar sense exagerar que la cúpula de Centcelles amb la seva iconografia típicament funerària és un monument singularíssim, únic en el seu gènere, que no trobem en altres llocs del món cristià primitiu. A Catalunya el mosaic de Centcelles constitueix la més alta expressió de l'art romà del segle IV, arribant a la plenitud dels seus mitjans.

Podem veritablement definir l'edifici o cúpula de Centcelles com el "Santa Constanza català". El seu principal valor iconogràfic consisteix precisament en el que Venturi –el gran historiador de l'art italià– diu del mausoleu de Santa Constanza de Roma i que podem aplicar igualment a Centcelles: "Tali rappresentazioni ci dicono il contrasto del cristianesimo con lle abitudini pagane. La scuola dell'arte classica, non chiusa, manda ancora un addio della volte di Santa Constantza" a Roma, i nosaltres afegim: i des de la cúpula de Centcelles a Catalunya.

L'any 1858 es van efectuar unes excavacions arqueològiques a Centcelles i va aparèixer entre les ruïnes un pedestal de pedra calcària grisa (localitzat per B. Hernández Sanahuja), que mesura 0,87 x 0,60 x 0,55 cm. Els costats estan decorats amb una filera de fulles d'acant i el centre del camp epigràfic està afectat per un encaix rodó, així com altres forats típics dels blocs utilitzats amb altres processos constructius.

En el seu camp hi són gravades les lletres: *Marco. Fulvio Musaeo Servio. Augustali* i *Sutoria Suvilla marito optimo*. La traducció és "A Marc Fulvi Museu, servir augustal, membre del col·legi de sacerdots municipals encarregat del culte imperial; la qual

cosa vol dir que va aconseguir el càrrec més elevat al qual podia accedir un llibert. El relleu i el prestigi d'aquest grup de selectes era tal que només podien arribar les més importants i influenciades famílies del moment.

La important inscripció que ens mostra aquest pedestal, potser no té cap indicatiu que permeti associar el mausoleu amb *M. Fulvius Musaeus* y *Sutoria Suvilla*, o també potser forma part dels primers propietaris de la villa, o no?

És molt notable de suposar, que el moment que ens ocupa, va ser construït com una quinta per descansar, i que incloïa un fabulós palau amb la seva sala per a les reunions. L'executor de l'obra, era un comerciant ric; foren els membres de la família imperial dels Constantinus o va ser un llibert servir agustal? Però el raonable i cert és que el monument el tenim davant dels nostres ulls i se'ns ofereix com la contemplació d'una de les meravelles històriques romanes del segle IV dC. No vaig a narrar tot el contingut de

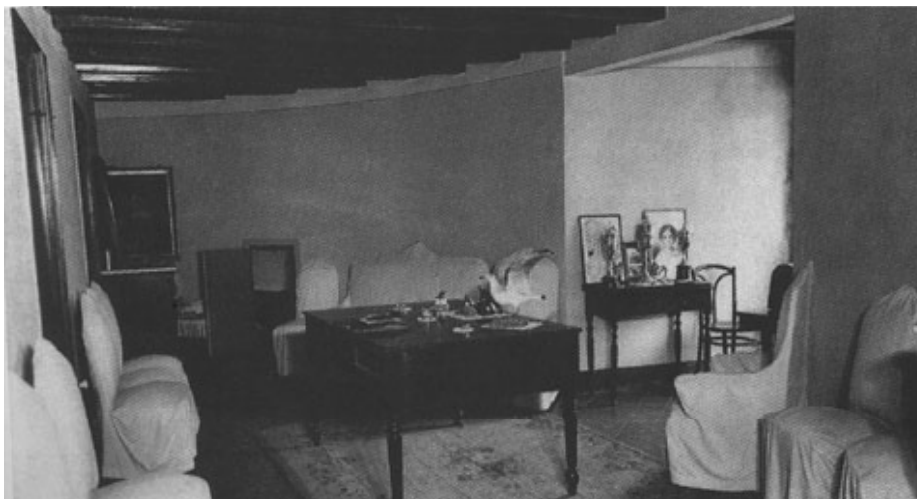
Làpida de Centcelles

les escenes representades a l'interior de l'edifici amb cúpula perquè tots els quadres del mosaic i les pintures al fresc es troben publicades en una anterior miscel·lània dels *Estudis de Constantí* número 28, any 2012. El monument de Centcelles, des de mitjans dels anys 1850 ha estat objecte de diferents investigacions i descripcions; primer es feia referència que podia ser una basílica bizantina; es va publicar que Centcelles era un baptisteri i Cella-memoriae de la primitiva Església Metropolitana de Tarragona; a l'any 1953 ja s'esmenta "El mausoleu Constantinià de Centcelles".

Quan es feia referència del culte religiós de Centcelles es va interpretar que: "En el centre de l'Església existeixen els vestigis d'una cripta i subcripta, quasi destrossades; a l'interior no s'hi observa senyal d'enterrament, tot i que se sap de les catacombes de Roma". Aquesta descripció es va fer al setembre de l'any 1859 (Hernández Sanahuja).

Centcelles va servir d'església fins a la llei de desamortització (promoguda pel ministre Madoz); és a dir, fins a 1859. A banda d'aquestes dates, les ruïnes de la vil·la, l'edifici de l'Església (Sant Bartomeu) i les terres per llaurar foren adquirides pel notari de Tarragona D. Antonio Soler y Soler. Aquest notari el 1877 se'n va adonar que a la cúpula hi havia una decoració musiva i va enviar una carta als seus fills Conrad i Guillem Soler Bas, informant-los que després d'haver saltat alguns trossos de guix de la cúpula de Sant Bartomeu s'observaven alguns dibuixos. Don Antonio, a partir de l'adquisició de l'edifici hi va anar edificant al seu interior (1898) i el va convertir en un habitatge de dos pisos.

El pis superior es trobava molt a prop de l'alçada dels mosaics, s'havia condicionat com la golfà, allí s'hi guardaven unes caixes de fusta plenes de llibres i material d'escriptori, unes tines amb l'oli d'oliva, alguns utensilis que havia pogut tenir algun valor personal i un dipòsit d'Uralita que servia per a abastir l'habitatge d'aigua; aquest dipòsit s'omplia amb l'aigua del pou i l'havien de portar amb cubs, pujant-los plens amb la corriola. L'habitatge no tenia corrent elèctric i s'enllumenava amb làmpares de Petrogas.

Interior del segon pis, l'escriptori

Planta baixa habitada com a bodega i magatzem (1959)

Al primer pis, al qual es pujava per una escala construïda en el nínxol sud-oest, s'hi havia instal·lat un habitatge complet amb el rebedor, dos dormitoris, a la banda sud, al costat de la finestra l'escriptori i la cuina i el bany a la part sud-est, al costat del nínxol. Una finestra oberta a l'arc d'entrada donava llum a un mirador i els nínxols del nord feien a la vegada d'armaris. La finestra nord s'havia ampliat cap avall fins al nivell del sòl.

La planta baixa tenia un sòl modern de la mateixa època que els pisos i s'havia dividit mitjançant alguns envans en un vestíbul i en una bodega "o en un salle", amb les bótes de fusta. La premsa, per a premsar el raïm, un cop fermentada, es trobava en el nínxol situat al sud-est, al costat d'un passadís modern que conduïa a les construccions del costat est, l'absis d'aquesta dependència s'utilitzava d'estable i s'hi guardava el cavall; seguien els pinsos per alimentar el cavall i les gallines i els conills; una tartana, un carro i un cotxe de la marca Ford amb motor de gasolina de l'època denominat "Rubia". La carrosseria i l'estructura dels muntants de les vidrieres eren de fusta.

Al centre de la sala de la cúpula s'havia convertit una cambra subterrània amb volta en "el cup", el lloc de la fermentació del vi i del raïm premsat, mitjançant un revestiment de ciment. A l'est, davant de l'entrada de la cambra, s'havia construït una conducció "El cupell" per a la sortida del vi, tallants els últims esgraons de l'escala que conduïa a l'interior de la cripta.

Entre els nínxols occidentals, hi ha una porta amb volta que condueix a la sala quadrilobulada, aquesta volta havia estat tapada amb un mur modern i per entrar a la

Bassa per al rec, zona est de les ruïnes al costat de la sala amb absis.

sala quadrilobulada es va obrir una petita porta al costat sud de la façana. Els seus murs antics tenen encara l'alçada suficient per fer-se una idea del que va ser la sala. Aquesta sala servia de corral per a les gallines i tenia una banda de la teulada en la qual s'hi resguardaven unes gàbies de conills.

En morir Don Antonio Soler i Soler, l'hereu de tot el conjunt de Centcelles va ser el seu fill Guillem Soler Bas, aquest senyor fou molt actiu en proliferar l'agricultura del bon beure i també del bon menjar, era solter i estava cuidat per la senyora Felisa, que era una excel·lent mestressa de casa i també una gran cuinera.

Guillermo cuidava molt bé les seves vinyes, cada any que passava es millorava la qualitat del raïm, en agregar algunes varietats de ceps. Un cop fermentat el raïm al cup (cripta), el vi el dipositava en les botes de fusta de roure, que ja tenia preparades en el "sallé", al cap d'una temporada que el vi entrava en repòs, dels seus caldos sortia una excel·lent graduació, qualitat i sabor. Una d'aquestes botes, que era la de més antiguitat, la tenia molt cuidada, ja que en ella s'hi concentrava i guardava el millor vi "selecte anomenat Ranci". A Guillermo li agradava convidar els seus amics quan el visitaven a casa seva a Centcelles i no podia faltar el got de vi. Algunes vegades li demanava a la Felisa que preparés un menjar per als seus amics i, com és natural, el menú estava elaborat principalment de conill, pollastre i ous; tot ecològic i el vi de collites anteriors. Al final quan acabaven de menjar i per fer l'últim brindis, donava a cadascun dels convidats un got ple de vi ranci i sempre deien: aquest vi fa aixecar els ànims.

Guillermo era caçador amb escopeta i tenia dos gossos de raça tipus perdi-guers, anomenats Pi i Nei i sempre passejava amb ells. En algunes de les caceres l'acompanyava Siscu Torrents (Siscu Solanes), un amic que també li cuidava els cultius

Interior de la sala quadrilobulada. Estat abans de 1959.

de la terra i les vinyes i ens recorda que a l'hivern anaven a caçar ànecs als gorgs del riu, a caçar perdius i algunes vegades anaven amb cotxe a caçar a un coto a la província de Lleida.

Quan Guillermo Soler Bas va morir el dia 26 d'octubre de 1955 els treballadors que ajudaven en les collites de les seves terres; la Sra. Felisa i el seu germà José pujaren el cadàver de Guillermo al pis superior de l'habitatge i allí instal·laren la capella ardent; el posaren al costat de la finestra nord del mausoleu per sota del Dominus amb el grup de caçadors i del Bon Pastor, Jo vaig anar amb els meus pares a donar el condol als seus cuidadors i nebots, ja que érem veïns de les finques agrícoles properes i, per tant, molt coneguts.

Els seus dos germans, Josep i Mercè, que encara estaven vius, es van absentar de l'enterrament i van enviar els seus dos fills, com a familiars del Guillermo, perquè ajudessin i disposessin tot allò necessari per formalitzar l'enterrament. El Guillermo va ser enterrat en un panteó familiar al cementiri de Tarragona.

SUPOSAR HISTÒRICAMENT

Que alguna cosa molt interessant s'oculta al monument de Centelles, que alguns historiadors volen investigar i aprofundir en la manera de ser de la seva arquitectura i les escenes de les quatre càtedres dels mosaics de la cúpula.

A partir de l'any 1850, ja es comença per part d'alguns intel·lectuals a posar data i nom al monument de Centcelles; se li comenten varies interpretacions, però a partir de l'any 1953 ja comencen les investigacions arqueològiques i els estudis realitzats per membres de l'Institut Arqueològic Alemany. El Dr. Helmut Schlunk i el professor Theodor Hauschild van referir-se a Centcelles com un mausoleu i la cripta es va construir, com una càmera, per guardar el sarcòfag del difunt, possiblement Constant (segle IV dC.)

PARLEM-NE

Per voler completar i interpretar, amb el pas del temps altres finalitats d'aquest llegat històric, de tant en quant, ja s'apropa algú que intenta amb les seves hipòtesis, ajudar una mica més i, potser, a comprendre tot aquest interessant i complex històric.

Una bona referència la tenim present en les investigacions i estudis, realitzats per Don Josep Anton Remolà i la Sra. Meritxell Pérez, en la conferència que van pronunciar, al matí, a Centcelles i, a la tarda, al Seminari de Tarragona.

El dia 24 de març de 2012, els membres acreditats pertanyents a un congrés superior de ciències religioses es van traslladar de Barcelona a Centcelles per a realitzar una visita guiada. Els conferenciants, Remolà i Pérez, expressaren una nova tesi *in situ*, referent a una possible visió històrica de la Tarraconense, que al mateix temps repercutia sobre una funció diferent a les que fins ara s'han plantejat referent al monument de Centcelles.

Els congressistes a la tarda es van traslladar a l'Institut Superior de Ciències Religioses, al Seminari de Tarragona, on van debatre amb més intensitat i diferents opinions les propostes expressades pels conferenciants, que en les seves expressions i conclusions van proposar una nova lectura del monument.

A Centcelles, fa alguns anys, es van proposar diverses funcions: basílica, baptisteri, església primitiva i, en l'actualitat, mausoleu. L'element que es proposa en aquesta nova proposta, és la cripta existent en el subsòl de la sala de la cúpula. Sales principals amb cambra soterrades són habituals en els santuaris dels campaments militars romans. L'àrea central del campament estava ocupada per dos edificis, la residència del comandant i el centre de comandament. La sala més destacada del centre de comandament era el santuari on es guardaven els estendards, les banderes i els altres símbols de l'exèrcit. Al subsòl (cripta) s'hi ubicava la cambra forta, on també es custodiava el tresor format pels pagaments i els estalvis dels soldats i els fons per finançar la campanya militar d'un possible exèrcit estacionat prop de Tàrraco durant la primera meitat del segle V.

Si interpretem la cronologia i el caràcter de les estructures arquitectòniques esmentades, les podem posar en relació sobre la presència a Tàrraco del *Comes Hispaniarum Asterius* preparant una gran guerra contra els bàrbars establerts a Hispània. Consenci ens dona altres detalls sobre el *praetorium*, el lloc en el què residia Asterius i la seva filla, rodejada de soldats. Durant el segle V nombrosos exèrcits havien fet estada a Centcelles, enviats primer per Horaci i després pel seu fill Valentí III amb la finalitat de recuperar els territoris hispans, en mans dels bàrbars, pel poder legislatiu de l'Imperi romà a Occident.

UNA PETITA REFLEXIÓ

Potser el dia que el monument de Centcelles permeti interpretar amb exactitud les seves escenes que encara falten per identificar en els mosaics i per a qui va ser construïda la cripta, potser a partir d'aquest moment Centcelles haurà perdut una part del seu encant.

Centcelles no deixa de ser com un llibre obert que té, també, algunes de les seves fulles en blanc, perquè quan sorgeixin alguns intel·lectuals amb alguna idea històrica fiable, referent al conjunt arquitectònic del monument i a la identitat del personatge que representa el retrat central del grup de caçadors i també dels quatre personatges que es troben entronitzats en les cattedres, representades en la cúpula dels mosaics, aquí tindran el fil conductor perquè puguin expressar la seva tesi en aquestes fulles en blanc.